

Prvi kranjski deželni zbor s slovensko večino

VASILIJ MELIK

Prve volitve v naših deželah so bile v času revolucije leta 1848. Revolucija je doživela poraz – po desetih letih ponovnega absolutizma se je začelo trajno ustavno življenje leta 1861.

Prve splošne volitve v deželne zборе marca 1861 so imele za Slovence dokaj slabe rezultate. Ponekod so se sicer navdušeno skušali uveljaviti, večinoma pa so bili slabo pripravljene. Tako so ostali v manjšini tudi v najbolj slovenski deželi, na Kranjskem. Med 36 izvoljenimi poslanci se jih je v slovensko stranko vključilo samo trinajst, šele leta 1866 sta jim sledila še dva. Deželni zbori so imeli šestletno volilno obdobje. Razpuščeni so bili 2. januarja 1867.

Na nove volitve so se slovenske stranke v večini naših dežel dobro pripravile. Na Kranjskem je narodni volilni odbor v petek 11. januarja izdal razglas:

"Predragi rojaki!

Nove volitve za deželni zbor so pred durmi.

Njih važnost je neizrekljivo velika, ker po zdaj izvoljenih poslancih se bode posvetovala nova ustavna vredba celega cesarstva in šest prihodnjih let bode v njihovih rokah vse, kar je na blagor ali na škodo našemu narodu.

Mili rojaki! Vsi se spominjate, s kakošnimi težavami so se rodoljubi v deželnem zboru za svete narodne pravice bojevali brez uspeha, brez zmage, ker so njih nasprotniki bili v večini.

Al tako v prihodnje ne sme več biti! Treba tedaj vso skrb na to obrniti, da je večina v zboru prihodnjem naša.

Zato zdaj velja po volitvah pokazati, da narod naš spozná samega sebe, - da hoče si pridobiti pravice, ki mu grejo pred Bogom in svetom, in da zaupa le tistim možem, ki se iskreno in povsod potezajo za-nj.

Zdaj veljá vse moči napenjati in neutrudoma delati, da se izvolijo sami taki možje, ki so navdani pravega rodoljubja in to tudi djansko dokazujejo.

Če je kdo mogočen, premožen, izveden, časten: dobro zanj! – al če srca nima za narod naš, za pravice njegove, ne bo nam pomagal v zboru. Al tudi vradnikov po volitvah ne spravljajte v zadrege; saj vam je znana resnica, da nihče ne more služiti dvema gospodoma.

Pustite poslednjič na strani še posebno vse take, ki napenjajo vse žile, da bi našo deželo ponemčili in jo v nemštvo vtopili, kajti to bi nas izneverilo materi naši domovini in bi v nevarnost spravilo celo cesarstvo, ker bi sovražnik njegov

toliko lože lakomne svoje roke stegnil po njem.

Mi želimo Avstrijo jednotno, mogočno, slavno, vsem narodom pravično, zato pa tudi želimo mirno spravo in slogo med vsemi narodi na podlagi svobodne, vsem narodom pravične ustave. Mi želimo povzdigo dušnega in svétnega blagostanja našega naroda. Mi želimo veljavo domačega našega jezika v šolah, vradnijah in splošnem življenji, da domači nismo tujci v lastni domovini. Mi želimo polajšanje davkovskih bremen, ki našo deželo še posebno težé. Na kratko rečeno: želimo vse in le to, kar je na korist in srečo milemu našemu narodu in blagor Avstrii!

Rojaki! po teh načelih volite tudi Vi poslance v naš deželni zbor in srečna bode domovina.

Vsakemu rodoljubi je tedaj zdaj sveta naloga, in do vsacega se stavi iskrena prošnja: naj razširjuje naše besede v narodu, da se vsak volilec zavé svoje dolžnosti do domovine svoje in da po tej dolžnosti prosto voli brez strahu, da se komu zameri, ali da komu na ljubo voli zoper svojo vést! Volitev je po cesarski postavi popolnoma prosta, sicer ni volitev, ampak tlaka le sužnjega človeka.

Ako narod pri zdanjih volitvah ne zmaga, žalostna mu osoda! Ravnopravnost nam ostane le mrtva črka na papirji.

Zato, dragi rojaki! pazite, delajte, da se srečno izidejo volitve. Razjasnite, komur je razjasnila treba, odkrijte prilizovalce, katerih besede se ne skladajo z djanjem in le ljuliko sejejo med pšenico!

Poslušajte naš glas; poslušajte našo prečastito odnekaj za narod vneto duhovščino in glas takih mož, od katerih gotovo veste, da so rodoljubi!

Naši nasveti naj Vam veljajo; zato dajte vsi svoje glasove le takim, ki Vam jih mi priporočamo, sicer, ako se kdo le svoje misli drži, ne pomaga svojemu nič, pa kriv je tega, da se razcepijo glasovi in da ne zmagajo naši. –

To je sporočilo naše!

Ako Bog dá in edinost rodoljubov, zmagali bomo!

Da se zgodi, delajte, mili rojaki, do zadnje ure pred volitvijo!

V Ljubljani 11. dne januarja 1867.

Národní volilni odbor za vojvodstvo Kranjsko."

Predragi rojaki!

Nove volitve za deželni zbor so pred durmi.

Njih važnost je neizrekljivo velika, ker po zdaj izvoljenih poslancih se bode posvetovala nova ustavna vredba celega cesarstva in šest prihodnjih let bode v njihovih rokah vse, kar je na blagor ali na škodo našemu narodu.

Mili rojaki! Vsi se spominjate, s kakošnimi težavami so se rodoljubi v deželnem zboru za svete narodne pravice bojevali brez uspeha, brez zmage, ker so njih nasprotniki bili v večini.

Al tako v prihodnje ne sme več biti! Treba tedaj vso skrb na to obrniti, da je večina v zboru prihodnjem naša.

Zato zdaj velja po volitvah pokazati, da narod naš spozná samega sebe, — da hoče si pridobiti pravice, ki mu grejo pred Bogom in svetom, in da zaupa le tistim možem, ki se iskreno in povsod potezajo za-nj.

Zdaj velja vse moči napenjati in neutrudoma delati, da se izvolijo sami taki možje, ki so navdani pravega rodoljubja in to tudi djansko dokazujejo.

Če je kdo mogočen, premožen, izveden, časten: dobro zanj! — al če srca nima za narod naš za pravice njegove, ne bo nam pomagal v zboru. Al tudi vradnikov po volitvah ne spravljajte v zadrégo saj vam je znana resnica, da nihče ne more služiti dvema gospodom.

Pustite poslednjič na strani še posebno vse take, ki napenjajo vse žile, da bi našo deželo ponemčil in je v nemštvo vtopili, kajti to bi nas izneverilo materi naši domovini in bi v nevarnost spravilo celo cesarstvo, ker bi sovražnik njegov toliko lože lakomne svoje roke stegnil po njem.

Mi želimo Avstrijo jednotno, mogočno, slavno, vsem narodom pravično, zato pa tudi želimo mirno spravo in slogo med vsemi narodi na podlagi svobodne, vsem narodom pravične ustave. Mi želimo povzdigo dušnega in svétnega blagostanja našega naroda. Mi želimo veljavo domačega našega jezika v šolah, vradnijah in splošnem življenji, da domači nismo tuji v lastni domovini. Mi želimo polajšanje davkovskih bremen, ki našo deželo še posebno težé. Na kratko rečeno: mi želimo vse in le to, kar je na korist in srečo milemu našemu narodu in na blagor Avstrii!

Rojaki! po teh našelih volite tudi Vi poslance v naš deželni zbor in srečna bode domovina.

Vsakemu rodoljubu je tedaj zdaj sveta naloga, in do vsacega se stavi iskrena prošnja: naj razširjuje naše besede v narodu, da se vsak volilec zavé svoje dolžnosti do domovine svoje in da po tej dolžnosti prosto voli brez strahu, da se komu nameri, ali da komu na ljubo voli zoper svojo vést! Volitev je po cesarski postavi popolnoma prosta, sicer ni volitev, ampak tlaka le sužnjega človeka.

Ako narod pri zdanjih volitvah ne zmaga, žalostna mu osoda! Ravnopravnost nam ostane le mrtva črka na papirji.

Zato, dragi rojaki! pazite, delajte, da se srečno izidejo volitve. Razjasnite, komur je razjasnila treba, odkrijte prilizovalce, katerih besede se ne skladajo z djanjem in le ljuliko sejejo med pšenicó!

Poslušajte naš glas; poslušajte našo prečastito odnekdaj za narod vneto duhovščino in glas takih mož, od katerih gotovo veste, da so rodoljubi!

Naši nasveti naj Vam veljajo; zato dajte vsi svoje glasove le takim, ki Vam jih mi priporočamo, sicer, ako se kdo le svoje misli drži, ne pomaga svojemu nič, pa kriv je tega, da se razcepijo glasovi in da ne zmagajo naši. —

To je sporočilo naše!

Ako Bog dá in edinost rodoljubov, zmagali bomo!

Da se zgodí, delajte, mili rojaki, do zadnje ure pred volitvijo!

V Ljubljani 11. dne januarja 1867.

Národní volilni odbor za vojvodstvo Kranjsko.

Poslanica je nosila podpise 39 uglednih rodoljubov, po vrstnem redu dokaj premišljeno razvrščenih v štiri skupine. Prva, najodličnejša, se je začela z deželnim odbornikom, nespornim narodnim voditeljem dr. Janezom Bleiweisom. Na drugem mestu je bil po dostojanstvu gotovo najvišje stoječi podpisnik baron Janez Schloisnigg, nekaj let prej (1862-65) deželni predsednik z naslovom in značajem namestnika. Tretji je bil baron Anton Zois, graščak na Brdu, ki je bil podpiral Narodno čitalnico in so ga izvolili za prvega predsednika Slovenske matice. Četrti in peti, dr. Lovro Toman in Luka Svetec, sta bila edina navedena brez poklica ali funkcije. Skupino sta sklenila poslanca trgovsko-obrtne zbornice v deželnem zboru Janez Horak in Jožef Debevec. Druga skupina je štela devet duhovnikov. Prvi je bil stolni prošt Anton Kos, preostali pa dr. Janez Pogačar, Janez Novak, Jožef Pavšler, Janez Poklukar, Jožef Zupan, J. Volc, dr. Andrej Čebašek in dr. Leo Vončina. Tretja skupina je imela trinajst ljubljanskih mestnih odbornikov z županom Etbinom Henrikom Costo na čelu. Četrti skupini na čelu sta bila Fidelis

Terpinc (predsednik Kmetijske družbe) in V. C. Zupan¹ (predsednik trgovsko-obrtne zbornice), v njej pa je bilo še osem odbornikov te zbornice.

V isti številki Novic (16. januarja) so objavili tudi imena vseh slovenskih kandidatov za poslance kmečke in mestne kurije. Kmečke občine so volile v soboto, 26. januarja, mesta, trgi in trgovsko-obrtne zbornice v sredo, 30. januarja, veleposestvo pa v petek, 1. februarja. Na volitvah po deželi, v trgih in mestih je slovenska stran dosegla "slavno zmago" — izid "tako je sijajen, da nobena dežela velikega našega cesarstva se ne more ponašati s takim izidom", kakor se je pohvalil národní volilni odbor v zahvali "častitim volilcem kranjskim" v ponedeljek, 4. februarja. Po zmagah na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem je upravičeno zapisal Valentin Zarnik: "Zdaj šele moremo prosto dihati, zdaj šele smemo reči, da je slovenski narod v resnici na svetu ... in da nismo samo narodopisen pojem".²

¹ V SBL Valentin Zupan.

² Novice, 6. 2. 1867.

V kranjskem deželnem zboru je ostalo zunaj slovenskega tabora enajst poslancev: vseh deset zastopnikov veleposestva in kranjsko-škofjeloški poslanec, vitez Leopold Höffern, okrajni predstojnik v Škofji Loki. Zanj je glasovalo 93 volilcev, 67 v Škofji Loki (od 79 udeležencev), 26 v Kranju (od 76 volilcev). Slovenski kandidat, kranjski župan in trgovec Matej Pirc je zbral samo 59 glasov. Škofja Loka je zmagala nad Kranjem. Höffern je nastopil kot "kandidat na svojo roko",³ v deželnem zboru pa je pri pomembnejših zadevah glasoval protislovensko.

Izvoljeni slovenski poslanci niso bili povsod isti, kakor so jih prvotno kandidirali. Trije so bili drugi. Avstrijski volilni sistem ni poznal obveznega, uradnega prijavljanja kandidaturo. Volilci ob glasovanju niso bili vezani na kandidate, glasove so lahko oddali kateremu koli volilnemu upravičencu. Tako so volilci marsikje v zadnjih dneh pred volitvami zamenjali kandidate, morebiti tudi s privolitvijo ali soglasjem zastopnikov narodnega volilnega odbora. V Beli krajini so najprej namesto prvotnega kandidata Kapeleta, oskrbnika nemškega viteškega reda, "duhovni in drugi rodoljubni gospodje" namenili poslanstvo duhovniku dr. Štrbencu, toda uprli so se kmetje, češ da ne marajo "duhovna, ki bi se iz strahu pred škofom ne upal resnice govoriti, niti kacega družega škrica za poslanca, mi hočemo kmeta za svojega poslanca imeti".⁴

Tako je bil izvoljen Martin Kramarič iz Radovice.

Slovenski del deželnega zbora se je z volitvami močno spremenil. Iz prejšnjega zbora je ostalo enajst poslancev, štirinajst pa je bilo novih. V kmečki kuriji je ostalo le šest prejšnjih (Bleiweis, Janez Toman, Costa, Koren, Zagorc, Svetec), izvoljeno pa je bilo deset novih (Zois, ki je bil prej v veleposestvu, Barbo, Treo, Kos, Pintar, Grabrijan, Tavčar, Kozler, Terpinc, Kramarič). V mestni kuriji so slovensko stranko zastopali trije iz prejšnjega deželnega zbora (Horak in Debevec, ki ju je izvolila trgovsko-obrtna zbornica, in Schloissnigg). Šest je bilo na novo izvoljenih (Lovro Toman, ki je bil prej radovljiški poslanec v kmečki kuriji, Klun, Gariboldi, Prevc, Ravnikar, Souvan).

Po poklicih je bilo izmed 25 slovensko opredeljenih poslancev pet duhovnikov (Kos, Pintar, Grabrijan, Janez Toman, Tavčar), šest juristov, med njimi advokatov, sodnikov in uradnikov (Lovro Toman, Costa, Svetec, Schloissnigg, Prevc, Ravnikar), dva profesorja (Bleiweis, Klun) pet graščakov, ki so nastopali kot kandidati in v seznamih poslancev s to oznako (Zois, Barbo, Treo, Gariboldi, Terpinc). Terpinc je bil po Slovenskem biografskem leksikonu "vodilni slovenski gospodarstvenik in prvi in-

dustrialec". Zadnja poklicna skupina so bili posestniki: trije vaški posestniki (Koren, Zagorc, Kramarič) in še štirje mestni (Peter Kozler, ki je bil tudi solastnik pivovarne ter graščaki; Horak, Debevc in Souvan, ki so bili obrtniki).

Dr. Karl Wurzbach je postal deželni glavar 15. novembra 1866, še v obdobju starega, prvega deželnega zbora, in je bil zdaj, 15. februarja 1867, znova imenovan na isto mesto. Slovenska stranka je bila v novem deželnem zboru v večini, vendar tega pri imenovanju deželnega glavarja niso upoštevali. Pač pa je bil istega 15. februarja imenovan dr. Etbin Henrik Costa za namestnika deželnega glavarja. Z njim je slovenska stranka prvič prišla v vodstvo deželnega zbora, kakor ga je imenoval cesar.

Pozdravna nagovora deželnega predsednika (z naslovom namestnika) in deželnega glavarja sta bila samo nemška, ne pa v obeh jezikih, kakor pozneje. Poslanci slovenske stranke so zdaj govorili slovensko, čeprav so včasih spregovorili tudi v nemščini, tako na primer dr. Costa, ki je 20. februarja izjavil, da mora uporabiti nemški jezik, ker na žalost vidi, da so tu poslanci, ki ga v materinskem jeziku ne razumejo.⁵ Nemško sta govorila Schloissnigg in Gariboldi. Večkrat so nastopali zlasti Bleiweis, Lovro Toman, Svetec in Costa, oglašali pa so se tudi Zagorc, Pintar, Grabrijan, Schloissnigg, Gariboldi in Ravnikar. Na nemški strani je bil glavni govornik Karl Deschmann - Dežman.

Odnosi med večino in manjšino so bili raznovrstni. Slovenska stran je poudarjala pravilnost svojih postopkov. "Ne bojte se, gospoda moja, kateri imate čut v sebi, da ste v manjini v tem slavnem zboru," je govoril dr. Lovro Toman 20. februarja, "ne bojte se nobene krivice od večine. Nam ni zato vpotrebiti svojo večino za take stvari, ki bi ne bile poštene, ni nam zato, da bi ravnali tako, kakor ne bi bilo bratski proti stranki, ktera v deželnem zboru sedi, čeravno je v manjini. Geslo pravice in poštenosti nas je vodilo v nasvetih zastran teh volitev in samo tega vodila bomo se zmiraj držali".⁶ Toda takoj za tem Tomanovim govorom se je deželni glavar razburil nad nemirrom med poslušalci na galerijah ter je omenil "poljski deželni zbor", ki ga ne bo trpel. S tem je užalil slovenske poslance in Toman je rekel: "Terorizirati se pa ne damo, ne od predsednika ne od nobenega družega; mi bomo naprej ravnali, mi imamo svojega podpredsednika". Taki spori so se mešali s prizori dokaj prisrčnih odnosov.

Prvemu zasedanju drugega deželnega zbora je bilo že vnaprej namenjeno le malo časa, saj je imel opraviti le volitve v ustavni državni zbor. Prva seja je bila v ponedeljek, 18. februarja. 28.

³ Novice, 6. 2. 1867.

⁴ Slovenec 1867, str. 67.

⁵ Bericht über die Verhandlungen ... des krainischer Landtages ... vom 18. Februar bis 4. März 1867, str. 19.

⁶ Prav tam, str. 18.

februarja je bila s slovenske strani izglasovana adresa, ki je zagovarjala stališče, da predvideni državni zbor ne more biti ustaven; vendar so bili Slovenci pripravljene brezpogojno voliti poslance v ta državni zbor. Vlada je izjavila, da je mnenje kranjskega deželne zboru glede nalog in pristojnosti državnega zbora popolnoma nesprejemljivo, in tako je bil kranjski deželni zbor s patentom z dne 1. marca razpuščen. To je bilo sporočeno deželnemu zboru na njegovi zadnji, sedmi seji v ponedeljek, 4. marca. Podobno se je zgodilo s češkim in moravskim deželnim zborom.

Drugi kranjski deželni zbor je trajal od prve do zadnje seje samo petnajst dni in je bil najkrajši od vseh dvanajstih, ki so se zvrstili od februarskega patenta leta 1861 do prve svetovne vojne 1914/18. Kot prvi s slovensko večino bo ohranil pomen v naši zgodovini.

SUMMARY

THE FIRST CARNIOLAN PROVINCIAL DIET WITH A SLOVENE MAJORITY

The provincial diet elections of January 1867 were a great triumph for the Slovene people, in that the second Carniolan provincial diet became the first to have a Slovene majority. It held its first session on 18 February and the last (seventh) on 4 March. The Assembly lasted for 15 days and it was the shortest of the twelve assemblies between 1861 and the First World War. The Slovene party comprised all the deputies of the peasant curia (16), and 9 to 10 deputies of the municipal curia, a total of 25. Among them were 7 landowners, 6 jurists (lawyers and one other), 5 clergymen, 5 lords of the castle, and 2 professors. Dr. Janez Bleiweis, Dr. Lovro Toman, Dr. Etbin Henrik Costa and Luka Svetec addressed the assembly most frequently and their speeches were predominantly in Slovene. The opposition party had 11 representatives, of whom 10 were from the large estates curia and one from the municipal curia. Their main speaker was Karl Deschmann. The session was scheduled to be so short in duration because its scope was limited to the election of representatives to the imperial diet. In its address, the Slovene party advocated that the forthcoming imperial diet could not be constitutional, but it nevertheless expressed unconditional readiness to elect the deputies. The government declared the provincial diet's opinions regarding the duties and competences of the imperial diet to be totally unacceptable. The Carniolan provincial diet was thus dissolved by decree on 1 March.